

Tallózó

Oktatásra alkalmas, de nem foglalkoztatható – Megéred a pénzed, kis barátom?

DOI: 10.14267/VILPOL2023.05.12.

Összefoglaló Inger Assarson: Bildbar – men inte anställningsbar című tanulmányáról (Bildning för alla! En pedagogisk utmaning (red: Thomas Barow & Daniel Östlund) Höskolan Kristianstad, 2012 ISBN 978-91-979422-3-2

Egy 1980-tól futó projektben Jerry Rosenqvist a speciális (kisegítő) iskolák szerepét vizsgálja a tanárok elhivatottsága és a társadalom felelőssége szempontjából. A kérdés az, hogy milyen elhelyezkedési lehetőségeket kínálnak ezek az iskolák a fogyatékosokkal élőknek.

Habár az 1967-es Gondozási törvény szerint mindenki tanítható, egy 2011-es kormányzati felmérés azt mutatja, hogy egyre több fogyatékossgal élő szorul ki a munkaerőpiacról.

Az értelmi fogyatékosok általános iskolájába beiratkozó tanulók száma növekedett mind az eltérő tantervű általános iskolába (EÅI) beiratkozó tanulók, mind a neuropszichiátriai betegségben szenvedők körében, akik szerződéses állások helyett foglalkoztatási támogatást kapnak. Ezt az érintettek sértőnek érzik, s úgy vélik, ezek valójában akadályai a valódi állás szerzésének.

Oktatás mindenkinek!

Habár a kormány előírta, hogy az oktatást és a munkaerőpiacon keresztül való elhelyezkedést erősíteni kell, ez a gazdasági helyzettől is függ. A korábbi humboldti oktatásfelfogás egyre inkább elitistává válik. Jól mutatja ezt az olyan kifejezés, mint „Az osztály legjobbja”. A támogatásra szoruló tanulókról a hangsúly áthelyeződik a leendő Nobel-díjasok képzésére. Kérdés, hogy van-e még hely a fogyatékos tanulók számára, akik csak segítséggel tudják elérni a kitűzött célokat, vagy mit jelentenek az olyan fogalmak, mint a tudás iskolája, tudástársadalom, tudásgazdaság. Mi van azokkal, akik nem szerzik meg azokat a képességeket, melyek az új értékelési rendszerben méretetnek meg, s csökkentik a speciális iskolák versenyképességét? Hogyan lehet nekik aktív munkát találni?

Az oktatás és az iskolázottság mindig is politikai kérdés volt Svédországban. Az oktatás egyszerre járul hozzá a nemzet összetartozásához és a gazdasági fejlődéshez. Ha az oktatás politikai cselekvés, a tudás sem lehet értéksemleges. Az összehasonlító felmérések, mint például a PISA mutatják meg, hogy mi számít értékes tudásnak, bár sokan kritizálják a különböző kultúrák összehasonlíthatóságát. A cél az oktatás és a munkaerőpiac összehangolása, az OECD által szponzorált projekt célja, hogy kinyíljon az oktatás a verseny felé, s piacorientálttá váljon. Nem egy neoliberais, spontán piacról van szó, hanem olyanról, mely visszatükrözi az állam változásainak dinamizmusát, s azt a szerepet, amit az állam betölt a piaci tranzakciókban és az ipari működésben.

A pluralizmus és a választás szabadsága azonban szembe megy az OECD és az EU oktatási rendszereket és munkaerőpiacot homogenizáló és standardizáló tendenciáival, ami az országok közti mobilitást meghatározza. Éppen ezért a tagországok egyre inkább átveszik a közös tudáskonceptiót, hogy a felmérésekben az élen végezzenek. A jelenlegi hatalmi struktúrák döntik el, milyen tantárgyakat kell tanítani, kinek milyen tudást kell elérhetővé tenni. De nem csak a tanulók, a tanárok is ki vannak téve a „verseny versenyének”, melyet a politikai ellenőrző stratégia kivált. Az ún. syo-konzultánsok jelentik a hidat a svéd iskola és az ipari élet között. Nekik kell feloldani az ellentmondást a szabadság és a körülmények sokfélesége között, miközben egy magasabb szinten homogén útvonalakat határoznak meg, melyek lehetővé teszik a versenyt, az összehasonlítást és a szabad mozgást.

Európában 1988-ban vezették be a foglalkoztathatóság fogalmát, mely az Európai Társadalmi Alaphoz kapcsolódik. Brown, Hesketh and Williams (2003) kimutatták, hogy a hangsúly a piacról áthelyeződik az alkalmazhatóságra. Így a munkanélküliségért az állampolgár a felelős, aki vagy megszerezte vagy nem azokat a képességeket, melyek piacképesé teszik. A fiatal, akinek még nem volt ideje idomulni e helyzethez, problémaként éli meg ezt. Ezért hangsúlyozza az EU, hogy megelőző intézkedésként idejekorán fel kell mérni a fiatalok igényeit.

Amikor a foglalkoztatás tulajdonságok kérdése, a fogyatékosokkal élők lesznek az elsők, akik rosszul járnak. A deviáció társadalmi felfogásában nincs helye annak, hogy a korlátozott képességet érdemként lássuk. Ezért nem elegendő az, ha valaki pusztán a foglalkoztathatóságára összpontosít. Egy versenyközpontú piacon a szükséges minősítések sem elegendők. A foglalkoztathatóság viszonylagos fogalommá válik, amikor a munkásokat nem csak az állásra való alkalmasság szempontjából mérik össze, hanem olyan tulajdonságokban is, melyek túl vannak az álláshoz szükséges minősítéseken. E versenyben a fogyatékosok ritkán számít előnynek.

A verseny társadalmi-hatalmi dimenziói és a profit követelményei keresztezik az interperszonális viszonyokat. Azt a tapasztalatot, ami egy adott munkahelyen hosszú ideig végzett munkával halmozódik fel, felváltja a vállalkozói lelkület, a mobilitás és a kreativitás. A dolgozók nem nagyon képesek mozgósítani azt a tudást, melyre a modern tudástársadalomban tesznek szert. A tudás immár egyéni beruházás, mely meghozza a maga gazdasági gyümölcsét. A társadalmi létezés szükséges tudás helyett az oktatás olyan tudás átadására irányul, mely eladható és megvásárolható a versenykörnyezetben (Johansson, 2007). A versenyképesség a minőség és hatékonyság eszméihez kapcsolódik, ahogy azok az EU diskurzusaiban megjelennek. Az ember, mint

társadalmi lény elveszti jelentőségét a munkaerőpiacon, ahol nem a fokozatos karrierépítés a cél, hanem a gyors fejlődés (Johansson, 2007). A foglalkoztathatóság dekontextualizálódik, így a társadalmi osztályok, a fogyatékosok, a gender munkaerőpiaci lehetőségei marginalizálódnak. A középiskolai oktatás teljes mértékben a jövőbeli foglalkoztathatóságra irányul. Az EU szerint a tagállamoknak jobban hozzá kellene igazítaniuk a szakmai és tanári képzéseiket a munkaerőpiachoz. Egy ilyen rendszerben megvan a veszélye annak, hogy bizonyos csoportok megrekednek a horizontális oktatásban. Ez azt jelenti, hogy a diákok megakadnak egy-egy egyszerű folyamatra vagy gyakorlatra vonatkozó tanulási stratégiánál ahelyett, hogy vertikális tudásra tennének szert, amivel a környezetüket képesek lennének megérteni és kezelni. Bernstein szerint a tanulás kumulatív vagy szegmentált lehet. A kumulatív tanulás esetében képesek vagyunk az új tapasztalatot a régihez kapcsolni, általánosítani, levonni következtetéseket. A vertikális tudással a diákok szimbolikus struktúrákat sajátítanak el, melyeket sokféle helyzetben alkalmazhatnak. A horizontális tudás viszont kontextus-specifikus marad, s csak olyan cselekvéseket enged meg, melyek a kontextusban végrehajthatók.

A horizontális tanulás tehát azzal kapcsolatos, ami az egyéntől egy adott kontextusban elvárt, s semmilyen értelemben nem terjed azon túl. Nylund and Rosvall's (2011) az új felsőbb középiskolai oktatásról szóló elemzése megmutatja, milyen értelemben versenyztethetők a különböző – elméleti és szakmai – tudásformák. Megvan annak a veszélye, hogy az iskola csak olyan tudást közvetít, amire a munkáltatónak éppen szüksége van. Bernstein rámutat arra, hogy a vertikális tudás hierarchizálható, s így összekapcsolható a horizontálissal. Az ilyen képzés olyan kódokat kínál, mely a szituatív tudást mélyebb összefüggések meglátásával szélesebb kontextusba helyezi. A fogyatékos foglalkoztathatóság kulcskérdése a nyelv: hogyan beszélnek a fogyatékosokról a piacon? A nyelv hosszú távon feltételeket állít az egyénnek. A cél az, hogy a fogyatékosokat fizetési támogatás nélkül juttassuk el a munkaerőpiacra. Olyan nyelvi konstrukciókra lenne szükség, mely mind a foglalkoztató, mind a diák számára keret tud lenni. A teljesítési nehézségeket, amelyekbe a fogyatékosokkal élők beleütköznek, nem lenne szabad külön kezelni, hanem az okokat kellene feltárni.

A munkaerőpiacra a tanárok úgy tekintenek, mint a munkáltató profitérdekének és a speciális iskolákból jövő fogyatékosok nehézségeinek összeegyeztethetősége. Habár a tanulók lehetőségeit befolyásolja a szülői nevelés, a gazdaság, az etnikai hovatartozás, fogyatékoság stb., valójában a problémát az jelenti, ahogyan a tanárok e feltételeket értelmezik. A tanárok hozzáállása attól függ, milyen összefüggéseket, kontextusokat lát az egyén vagy a tanítói csapat. De befolyásolja a tanulók elhelyezkedési lehetőségeivel kapcsolatos attitűdöt számos olyan folyamat, mely a világszemléletet, világképet alakítja. A tudás nem egyszerűen eladható, hanem elavuló áruvá válik.

Az egyik népszerű elképzelést, a LAS-t (the Employment Protection Act, SFS 1982:80) az motiváltja, hogy a frissen kiképzett munkások minél kurrensebb tudással legyenek felvértezve. Ha az egyéni tanulás célja a profittermelés, a reflexió és a jelentéskeresés értelmetlené válik. Félő, hogy az élethosszig tartó tanulás olyan dolgokra korlátozódik, melyek profitot hoznak, vagy versenyképessé tesznek egy országot (Ekstrand & Nordin, 2009). Ez nagyon más,

mint amit a korábbi nemzeti és nemzetközi dokumentumok előírtak. A fogyatékosok elhelyezkedési lehetőségei nagyban függenek attól, ahogy róluk a piac, a tudással kapcsolatos politikai diskurzusok beszélnek. Az iskolákból kijövő fiatalok elhelyezkedése kormányzati kérdéssé vált.

Az, hogy ki milyen tudáshoz fér hozzá, meghatározza helyzetét, státusát a társadalomban (Foucault), de azt is, ahogy saját magát, mint piaci szereplőt látja. Milyen hatalmi stratégia fedezhető fel abban, ahogy a szaktanárok a diákokról és a lehetséges munkáltatókról beszélnek? Az oktatás és a tanítás normatív: meghatározza a társadalmiság és a moralitás jelentését. A speciális iskolák diákjai sokkal kötelességtudóbbak, engedelmesebbek és elégedettebbek a munkájukkal, ami ellensúlyozza a lassúbb munkatempójukat. A fogyatékkal élő diákok teljes mértékben alárendelik magukat a munkahelyi szabályoknak. Kérdés, hogy azt is tudatosították-e, hogy képesek felülemelkedni az alávetettségen. De az is fontos, hogy felkészítsék őket arra, hogy mit várhatnak el egy munkahelytől.

Rosenqvist felmérése szerint a mai napig érezhető a tanárokból tehetetlenség, hogy nem képesek megoldani az iskolán kívüli társadalmi problémákat, ami éppen a választás szabadságának nevében növekvő szegregációból következik, ahol a különbségek a különböző társadalmi csoportok között egyre szélesednek. A felsős középiskolások identitástudatának erősödése például kritikussá teszi őket a beilleszkedés követelményeivel szemben. Az viszont etikai kérdéseket fel, ha a tanárok e diákokat emancipatorikusan, kritikai szemlélettel nevelik.

Egy sajtóközleményben beszél az Oktatási Minisztérium azokról a nehézségekről, amelyekkel az értelmi fogyatékosok általános iskolájának diákjai szembesülnek, ha magasabb iskolákba szeretnének bejutni. Kiemeli a fontosságát annak, hogy a munkaerőpiac változtassa meg szemléletét a fogyatékosokkal kapcsolatban, ismerje fel a bennük rejlő lehetőségeket. A felsőbb középiskolákban olyan tantervre van szükség, mely világosan fogalmaz a szükséges eszközöket, módszereket és technikákat és az alaptudást illetően a szakmai oktatás területén. A vázolt perspektíva egybecseng Bernstein horizontális oktatással kapcsolatos gondolataival. Van kockázat abban, ha az oktatás egyes munkáltatók igényeire összpontosít ahelyett, hogy olyan tudást adna át, mellyel a diákok képesek következtetéseket levonni, s mélyebb összefüggéseket megérteni. Így fogalmaz: a tanterv célja a megnövekedett társadalmi kompetencia a munkahelyen, ami egyszersmind növeli a diákok alkalmazhatóságának esélyét az iskola elvégzése után.

A közlemény szerint a szociális készségek oktatására, a gyakorlati ismeretek elsajátítására kellene fókuszálniuk azon keresztül, hogy elfogadják azt az alárendelt pozíciót, amit az értelmi fogyatékosok szakiskoláját végzett emberek nagy valószínűséggel kapnak a munkaerőpiacon. Ez növeli gyakorlati tudásukat is, s képesek lesznek „szolgálat alapú módon kommunikálni a munkájukban”. Rosenqvist a foglalkoztathatóság fogalmának bevezetése előtt írta le azt a gondolatát, hogy radikálisan újra kell fogalmazni a tanterveket, hogy a fogyatékkal élők megjelenhessenek a munkaerőpiacon. A tanárok és az attitűdök helyet arra kell összpontosítani, hogy mi történik a kiegészítő iskolákban, miféle tudást kell hozzáférhetővé tenni, mikor kereshető a horizontális tudás a vertikálissal. Amíg ilyen rendszerszerű változást nem lehet elérni, a fogyatékkal élők mindig hátrányos helyzetben lesznek egy olyan egyenáramúsított (streamlined) gazdaságban, amelyben a fogyatékkal élőköt kiszolgáló és semmiféle gondot nem okozó személyzetnek tekintik.

Tarnay László